

فصلنامه مطالعات حقوق

Journal of Legal Studies

شماره بیست و چهارم. تابستان ۱۳۹۷، صص ۲۱۰-۱۹۹ Vol 2. No 24. 2018, p 199-210

ISSN: (2538-6395)

شماره شاپا (۲۵۳۸-۶۳۹۵)

نقش مددکاری اجتماعی در نظام کیفری ایران با تکیه بر قانون سال ۹۲

دکتر عادل ساریخانی^۱. عهدیه شبیانی تدرجی^۲

۱. دانشیار و عضو هیئت علمی دانشگاه قم. ایران

adelsari@yahoo.com

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی دانشگاه قم. ایران

Ahdieh.sheybani@gmail.com

چکیده

در قانون جدید آیین دادرسی کیفری واحد مددکاری اجتماعی برای معاونت اجرای احکام کیفری پیش بینی شده است که در هر حوزه قضایی باید واحد مددکاری اجتماعی به عنوان زیر مجموعه معاونت اجرای احکام تشکیل شود. فعالیت این واحدها می تواند در پیگیری امور و مشکلات زندانیان نقش مهمی داشته باشد که بر این اساس تشکیل واحد مددکاری در قانون جدید قید شده است، در حالی که قانون سابق از این موضوع مستثنا بود. سوال اصلی تحقیق این است که مددکاری اجتماعی در نظام حقوقی کیفری چه جایگاهی دارد؟ و فرضیه اصلی این است که در قوانین جدید کیفری، در مواردی مانند تعویق صدور حکم، مجازات های جایگزین حبس و اقدامات تامینی و تربیتی مورد توجه قرار گرفته است. این تحقیق به لحاظ کاربردی بنیادی است و از نظر ماهیت پژوهش، تحقیق توصیفی از نوع موردی است. و از نتایج پژوهش این که مددکار اجتماعی در سیستم قضایی ایران طبق قوانین جدید مجازات اسلامی و آیین دادرسی کیفری دارای کارکرد های اصلاحی، درمانی و بازپروری می باشد. و نیز مددکار اجتماعی به عنوان زیر مجموعه معاونت اجرای احکام کیفری دارای صلاحیت مشورتی است.

واژه های کلیدی: مددکاری اجتماعی، نظام کیفری، ایران

مقدمه:

مددکار اجتماعی فردی است که با بهره‌گیری از مهارت‌ها و تعالیم حرفه‌ای هم‌چنین منابع موجود در جامعه تلاش می‌کند استقلال شخصی و تعادل گروهی و اجتماعی مددجویان را فراهم کند. آن‌چه مسلم است نقش مددکار نقشی است که در قالب حمایت‌کننده، راهنما، آگاهی‌دادن، مشوق، آموزش‌دهنده، ارجاع‌کننده، تشخیص‌دهنده و هم‌چنین فراهم‌سازنده شرایطی که مددجویان بتوانند نسبت به توانایی و استعدادهای خود آگاهی پیدا کرده و در نتیجه در قبال مشکلات آن‌را به نفع خود بهره‌گرفته و احساس خود رهبری و شایستگی و کفایت نماید. امروزه با افزایش بی‌حصر و حد جرم در جامعه و اهمیت یافتن حل این معضل به صورت ریشه‌ای، تفکر مجازات محوری به تفکر درمان محوری مجرمین تغییر موضع داده است. استفاده از ابزارهای مجازات جای خود را به ابزارهای درمان و مطالعات اجتماعی، اقتصادی داده است.

در قانون جدید آیین دادرسی کیفری واحد مددکاری اجتماعی برای معاونت اجرای احکام کیفری پیش‌بینی شده است که برابر ماده ۴۸۶ این قانون «قوه قضاییه به منظور انجام وظایف مددکاران اجتماعی، تشکیلات مناسبی تحت عنوان «مددکاری اجتماعی» را در حوزه قضایی هر شهرستان ایجاد می‌نماید» که در هر حوزه قضایی باید واحد مددکاری اجتماعی به عنوان زیرمجموعه معاونت اجرای احکام تشکیل شود. فعالیت این واحدها می‌تواند در پیگیری امور و مشکلات زندانیان نقش مهمی داشته باشد که بر این اساس تشکیل واحد مددکاری در قانون جدید قید شده است، در حالی که قانون سابق از این موضوع مستثنا بود. از طرف دیگر اگر چه در مواد معدودی به مقوله مددکاری در آیین دادرسی پرداخته شده، اما در قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲ سعی شده است در مواد مختلفی به حمایت‌های مددکار از شخص توجه شود. تاکنون در خصوص نقش مددکاری اجتماعی و تأثیرات آن بر جامعه و اقشار مختلف مطالب بسیار زیادی نگاشته شده است، اما تاکنون در خصوص نقش مددکاری اجتماعی در نظام کیفری ایران با تکیه بر دو قانون مجازات اسلامی و آیین دادرسی کیفری مصوب سال ۱۳۹۲، تحقیقی به صورت مستقل و جامع صورت نگرفته است. سوالاتی که در این تحقیق در پی یافتن جوابی برای آنها هستیم عبارتند از:

- ۱- مددکاری اجتماعی در نظام حقوقی کیفری چه جایگاهی دارد؟
- ۲- کارکردهای مددکاری اجتماعی در سیستم قضایی ایران طبق دو قانون مصوب ۱۳۹۲ (قانون مجازات اسلامی و آیین دادرسی کیفری) چیست؟

فرضیات تحقیق

- ۱- در قوانین جدید کیفری، در مواردی مانند تعویق صدور حکم، مجازات‌های جایگزین حبس و اقدامات تامینی و تربیتی مورد توجه قرار گرفته است.

۲- مددکار اجتماعی در سیستم قضایی ایران طبق قوانین جدید مجازات اسلامی و آیین دادرسی کیفری دارای کارکرد های اصلاحی، درمانی و بازپروری می باشد. هدف عملی ازانجام این تحقیق تبیین نقش مددکاری اجتماعی در سیستم قضایی ایران با تکیه بر قوانین مجازات اسلامی و آیین دادرسی کیفری مصوب سال ۱۳۹۲ است. و هدف کاربردی آن این است که باتوجه به تغییرات قوانین مجازات اسلامی و آیین دادرسی کیفری مصوب سال ۱۳۹۲؛ و نوآوری های ایجاد شده در حوزه دادرسی و توجه به مددکاری اجتماعی در این دو قانون، جای بحث و بررسی است تا هم ایرادات و اشکالات قانون مشخص شود و هم این تحقیق مورد استفاده دانشجویان، وکلا و استادان گرامی قرار گیرد.

روش تحقیق

این تحقیق به لحاظ کاربردی بنیادی است و از نظر ماهیت پژوهش، تحقیق توصیفی از نوع موردی است. روش گردآوری اطلاعات در این تحقیق به صورت کتابخانه ای است.

جایگاه مددکاری در تعویق صدور حکم

مطابق ماده ۴۰ قانون مجازات اسلامی، در جرایم موجب تعزیر درجه شش تا هشت دادگاه می تواند پس از احراز مجرمیت متهم با ملاحظه وضعیت فردی، خانوادگی و اجتماعی و سوابق و اوضاع و احوالی که موجب ارتکاب جرم شده است، در صورت وجود شرایط زیر صدور حکم را به مدت شش ماه تا دو سال به تعویق اندازد:

الف: وجود جهات تخفیف.

ب: پیش بینی اصلاح مرتکب.

پ: جبران ضرر و زیان یا برقراری ترتیبات جبران.

ت: فقدان سابقه کیفری مؤثر.

بر اساس تبصره این ماده، محکومیت مؤثر، محکومیتی است که محکوم را به تبع اجرای حکم، بر اساس ماده ۲۵ این قانون از حقوق اجتماعی محروم می کند (کارخیران، ۱۳۹۲).

انواع تعویق

مطابق ماده ۴۱ قانون مجازات اسلامی تعویق به شکل ساده یا مراقبتی است. در تعویق ساده مرتکب به طور کتبی متعهد می شود که در مدت تعیین شده به وسیله دادگاه، مرتکب جرمی نشود و از نحوه رفتار وی پیش بینی شود که در آینده نیز مرتکب جرم نمی شود. در تعویق مراقبتی علاوه بر شرایط تعویق ساده،

مرتکب متعهد می‌شود دستورها و تدابیر مقرر شده به وسیله دادگاه را در مدت تعویق رعایت کند یا به موقع اجرا بگذارد (ولیدی، ۱۳۹۳).

در تعویق مراقبتی باید تدابیری اتخاذ شود که در ماده ۴۲ قانون مجازات اسلامی آمده است:

الف) حضور به موقع در زمان و مکان تعیین شده توسط مقام قضایی یا مددکار اجتماعی ناظر.

ب) ارائه اطلاعات، اسناد و مدارک تسهیل کننده نظارت بر اجرای تعهدات محکوم برای مددکار اجتماعی.

ج) اعلام هرگونه تغییر شغل، اقامتگاه یا جابجایی در مدت کمتر از پانزده روز و ارائه گزارشی از آن به مددکار اجتماعی.

د) کسب اجازه از مقام قضایی به منظور مسافرت به خارج از کشور (کارخیران، ۱۳۹۲).

قانونگذار بنا بر ماده ۴۳ قانون مجازات اسلامی مرتکب را به اجرای یک یا چند مورد از دستورهای زیر در مدت تعویق، ملزم کند:

الف) حرفه آموزشی یا اشتغال به حرفه‌ای خاص.

ب) اقامت یا عدم اقامت در مکان معین.

پ) درمان بیماری یا ترک اعتیاد.

ت) پرداخت نفقه افراد واجب‌النفقه.

ث) خودداری از تصدی تمام یا برخی از وسایل نقلیه موتوری.

ج) خودداری از فعالیت حرفه‌ای مرتبط با جرم ارتكابی یا استفاده از وسایل مؤثر در آن.

چ) خودداری از ارتباط و معاشرت با شرکا یا معاونان جرم یا دیگر اشخاص از قبیل بزه‌دیده به تشخیص دادگاه.

ح) گذراندن دوره یا دوره‌های خاص آموزش و یادگیری مهارت‌های اساسی زندگی یا شرکت در دوره‌های تربیتی، اخلاقی، مذهبی، تحصیلی یا ورزشی. (ولیدی، ۱۳۹۳)

لغو قرار تعویق

الف) صدور حکم محکومیت؛ این موضوع در صورتی است که مرتکب، از دستورات دادگاه برای بار دوم تبعیت نکرده یا مرتکب جرایم مندرج در ماده ۴۳ این قانون شود. البته در صورت تبعیت نکردن از دستورات دادگاه برای بار نخست نیز دادگاه اختیار لغو قرار تعویق صدور حکم را خواهد داشت.

ب) صدور حکم معافیت از مجازات؛ آن در صورتی است که مرتکب مقررات لازم را در مدت معین رعایت کند. بر اساس ماده ۴۵ قانون مجازات اسلامی، پس از گذشت مدت تعویق با توجه به میزان پایبندی مرتکب به اجرای دستورهای دادگاه، گزارش‌های مددکار اجتماعی و نیز ملاحظه وضعیت مرتکب، دادگاه حسب مورد به تعیین کیفر یا صدور حکم معافیت از کیفر اقدام می‌کند. (به نقل از سایت معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم دادگستری خراسان رضوی)

همانطور که در قوانین مرتبط با مواد تعویق مراقبتی ملاحظه می‌شود دادگاه برای نظر تخصصی مددکار اجتماعی جایگاه ویژه‌ای قائل شده است و مددکاران اجتماعی در این جایگاه می‌بایست با رویکردهای تخصصی و حرفه‌ای نظرات کارشناسانه خود را در رابطه با افراد به دادگاه‌ها ارائه نمایند.

جایگاه مددکاری در مجازات‌های جایگزین حبس

در فصل نهم قانون مجازات اسلامی جدید بحث مجازات‌های جایگزین حبس مطرح شده است که اجرای مواد این بخش تأثیر زیادی در کاهش جمعیت کیفری زندان‌ها و در نتیجه کاهش آسیب روانی اجتماعی و خانوادگی زندانیان دارد. در ماده ۶۴ مجازات‌های جایگزین حبس این گونه تعریف شده است: دوره مراقبت، خدمات عمومی رایگان، جزای نقدی روزانه و محرومیت از حقوق اجتماعی، که در صورت گذشت شاکی و وجود جهات تخفیف با ملاحظه نوع جرم و کیفیت ارتکاب آن، آثار ناشی از جرم سن، مهارت، وضعیت، شخصیت و سابقه مجرم، وضعیت بزه دیده و سایر اوضاع و احوال تعیین و اجرا می‌شود (کارخیران، ۱۳۹۲)

اصولاً فلسفه مجازات اصلاح بزهکار است ولی با نگاهی به زندان‌ها متوجه می‌شویم که نه تنها اصلاحی صورت نمی‌گیرد بلکه انواع راهکارهای جدید برای جرایم آینده و جرایم جنسی و معتاد شدن در زندان‌ها و... بر روابط زندانیان حاکم است که این موارد باعث می‌شود شخصی که برای بار اول وارد زندان می‌شود به تدریج با محیط و اشخاص و نوع رابطه خو گرفته و همانند یک مجرم حرفه‌ای که برای جرایم آینده برنامه‌ریزی و حرفه‌ای‌گری بیشتری دارد از زندان بیرون می‌رود. (کارخیران، ۱۳۹۲).

گونه‌های سنتی جایگزین حبس

منظور از گونه‌های سنتی جایگزین حبس، آن دسته از تدابیری هستند که از بدو قانون‌گذاری در نظام عدالت کیفری ایران به منظور کاهش جمعیت زندان پیش‌بینی شده‌اند و هم‌اکنون نیز از اعتبار قانونی برخوردارند. این‌ها عبارت‌اند از: جزای نقدی، تعلیق اجرای مجازات و آزادی مشروط. می‌توان تعلیق اجرای مجازات و آزادی مشروط را از زمره تدابیر جایگزین زندان در معنی موسع (به دلیل نقش تعدیل‌کنندگی آزادی مشروط در مرحله اجرای مجازات حبس و نیز عدم اجرا و اعمال آن به خاطر تعلیق اجرای مجازات) تلقی نمود، اگرچه جز تدابیر جایگزین حبس به عنوان کیفر مستقل و در معنی واقعی آن به حساب نمی‌آیند. زیرا در هردو مورد محکومیت به حبس تا پایان مدت آزادی مشروط و تعلیق اجرای مجازات به قوت خود باقی است. (حاجی تبار فیروزجائی، ۱۳۸۷)

گونه‌های نوین جایگزین حبس

مهم‌ترین مصداق‌های گونه‌های نوین عبارت‌اند از: محرومیت از حقوق اجتماعی، دوره مراقبت، جریمه روزانه و خدمات اجتماع محور (عالم المنفعه) (حاجی تبار فیروزجایی، ۱۳۸۷) که در ماده ۶۴ قانون مجازات اسلامی ایران سال ۱۳۹۲ به آن اشاره شده است. در ماده ۶۴ مجازات‌های جایگزین حبس این گونه تعریف شده است: دوره مراقبت، خدمات عمومی رایگان، جزای نقدی روزانه و محرومیت از حقوق اجتماعی، که در صورت گذشت شاکی و وجود جهات تخفیف با ملاحظه نوع جرم و کیفیت ارتکاب آن، آثار ناشی از جرم سن، مهارت، وضعیت، شخصیت و سابقه مجرم، وضعیت بزه دیده و سایر اوضاع و احوال تعیین و اجرا می‌شود.

در ماده ۷۷ قانون مجازات اسلامی سال ۱۳۹۲، در خصوص نقش مددکاران اجتماعی در صدور احکام مجازات‌های جایگزین حبس سخن به میان آمده است. در این ماده عنوان شده است، قاضی اجرای احکام می‌تواند با توجه به وضعیت محکوم و شرایط و آثار اجرای حکم، تشدید، تخفیف، تبدیل یا توقف موقت مجازات مورد حکم را به دادگاه صادر کننده رای پیشنهاد کند. قاضی مذکور به تعداد لازم مددکار اجتماعی و مامور مراقبت در اختیار دارد. مددکاران اجتماعی که در این بخش فعالیت می‌کنند علاوه بر تسلط به مددکاری فردی و تکنیک‌های آن می‌بایست با منابع اجتماعی که می‌توانند به عنوان ظرفیت مجازات جایگزین حبس در اختیار سیستم قضایی قرار بگیرند آشنایی داشته باشد. در این خصوص در قانون آیین دادرسی کیفری در ماده ۴۸۶ اشاره شده است که «قوه قضائیه به منظور انجام وظایف مددکاران اجتماعی، تشکیلات مناسبی تحت عنوان «مددکاری اجتماعی» را در حوزه قضائی هر شهرستان ایجاد می‌نماید.» و همچنین در ماده ۴۸۷ ق. آ. د. ک اشاره شده است که مددکاران اجتماعی از بین فارغ التحصیلان رشته‌های مددکاری اجتماعی، علوم تربیتی، روانشناسی، جامعه‌شناسی، جرم‌شناسی و حقوق استخدام می‌شوند. و در تبصره همین ماده نیز تأکید شده است که در رشته‌های مذکور، اولویت با فارغ التحصیلان رشته مددکاری اجتماعی است.

جایگاه مددکاری در مراحل پیشگیری از جرایم و تکرار آن‌ها از سوی کودکان

در پیشگیری از ارتکاب جرم از طریق مددکاری راهکارهای متعددی وجود دارد. مانند راهکارهای مبتنی بر سطح فردی که توجه آن بر مشکلاتی است که ممکن است فرد را در خطر شرکت در ارتکاب جرم قرار می‌دهد. هدف این برنامه‌ها می‌تواند کودکان و یا جوانان باشد. برنامه‌هایی که فرد را به عنوان هسته میانی مداخله در بحران قرار داده و با خدمات متعدد حمایتی آن را احاطه نماید. از دیگر راهکارها می‌توان به راهکارهای مبتنی بر سطح خانواده اشاره کرد که طی آن والدین دارای کودک، به ویژه کودکان در معرض خطر ارتکاب جرم، تحت برنامه‌های حمایتی و آموزشی قرار می‌گیرند و ظرفیت خانواده را برای ایجاد محیطی سالم و پاک که در آن کودکان رشد می‌کنند گسترش می‌دهد. هم چنین باید به راهکارهای

مبتهی بر سطح اجتماع اشاره کرد که به دنبال گسترش ظرفیت جامعه برای پیشگیری از جرایم می‌باشد. این راهکارها شامل همکاری و مشارکت، و کمک به ایجاد ارتباط بین افراد می‌باشد مانند مشاوره بین پلیس و جوانان و برنامه‌هایی که در آن افراد کهنسال سنت‌ها، ارزش‌ها و تجربیات خود را به جوانان منتقل می‌کنند. برنامه‌هایی که از نظر اجتماعی فرصت‌هایی را برای سرگرمی و یا ابراز توانایی‌های فرهنگی فراهم آورد.

به‌رحال برای پیشگیری از جرایم فعالیت‌های متعددی توسط نهادهای مختلف صورت گرفته است. جرم بر فرد، خانواده و اجتماع تأثیر منفی می‌گذارد. بیکاری، عدم توانایی در رفع نیازهای خانواده و استعداد بالقوه خود فرد برای ارتکاب جرم، نیاز به اقداماتی دارد که نیازهای هر سه طبقه فرد، خانواده و جامعه را رفع نماید. این اقدامات می‌تواند در سه مرحله صورت گیرد:

مرحله اول: پیشگیری از بروز شرایط و رفتارهایی که موجب افزایش جرم می‌شود.

مرحله دوم: پیشگیری از افزایش و قوت یافتن شرایط فوق‌الذکر

مرحله سوم: بررسی عوامل مؤثر در تکرار جرم

تحقیقات متعددی حاکی از این است که کودکان و نوجوانانی که در معرض خطر هستند احتمال ارتکاب جرایم در آنان در دوران بزرگسالی به مراتب بیشتر است. این عوامل خطر ساز در تربیت سال‌های اولیه زندگی کودکان تأثیرگذار بوده و پایه‌های زندگی آینده آنان را سست می‌سازد. از این رو اقدامات قانونی مددکاری در دوران کودکی فرصت بسیار مناسبی است تا از ناتوانایی‌های جسمی و روحی، تحصیلی، اجتماعی و رفتارهای مجرمانه آتی پیشگیری نماید.

از نظر هزینه نیز این اقدامات بسیار مقرون به‌صرفه است. پژوهشی که در کشور آمریکا صورت گرفته بود نشان می‌دهد که برای هر دلار سرمایه‌گذاری در اقدامات پیشگیرانه در سال‌های اولیه زندگی فرد رقمی بین سه تا هفت دلار بازگشت سرمایه در هنگامی است که فرد به سن بزرگسالی پا می‌گذارد. چنین یافته‌ای در تحقیقات به عمل آمده در کشور نیوزلند نیز بدست آمده است، ارزیابی از برنامه‌هایی که در نیوزلند شامل سرکشی از منازل و ملاقات با کودکان بوده تأثیر بسیار مثبتی در کودکان و نحوه زندگی آنان داشته است و مشکلات رفتاری آنان ناشی از عوامل درونی و بیرونی فرد را که هر دو منجر به رفتارهای بزهکارانه می‌گردد تحت کنترل درآورده است. (آخوندی و صالحی، ۱۳۸۷)

نقش مددکاری در حیطه اقدامات تأمینی و تربیتی

در ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی آمده است؛ درباره اطفال و نوجوانانی که مرتکب جرائم تعزیری می‌شوند و سن آن‌ها در زمان ارتکاب نه تا پانزده سال تمام شمسی است حسب مورد، دادگاه یکی از تصمیمات نظیر "تسلیم به والدین یا اولیا یا سرپرست قانونی با اخذ تعهد به تادیب و تربیت و مراقبت در حسن اخلاق طفل و نوجوان" را اتخاذ می‌کند. در تبصره همین ماده ذکر شده است که دادگاه هرگاه

مصلحت بدانند می‌تواند حسب مورد از اشخاص مذکور در این بند تعهد به انجام اموری از قبیل معرفی طفل یا نوجوان به مددکار اجتماعی یا روانشناس‌ها و دیگر متخصصان بگیرد. همچنین در تبصره ۳ ماده ۸۸ آمده است که دادگاه اطفال و نوجوانان می‌تواند با توجه به تحقیقات بعمل آمده و همچنین گزارش‌های مددکاران اجتماعی از وضع طفل یا نوجوان و رفتار او هر چند بار که مصلحت طفل یا نوجوان اقتضا کند در تصمیم خود تجدید نظر نماید.

رویکرد نوین قوه قضاییه به استفاده از مددکاران اجتماعی و ظرفیت حرفه‌ای مددکاری اجتماعی در کاهش جمعیت کیفری زندان‌ها و مراکز تأمینی و اعتماد به توان تخصصی مددکاران اجتماعی در توانبخشی بزه کاران افق روشنی در ارائه خدمات جدید در عرصه خدمات اجتماعی می‌باشد. اما در قانون آیین دادرسی کیفری نیز - به عنوان مکمل مواد مزبور در قانون مجازات اسلامی - به بهره بردن از مددکاری در این خصوص اشاره شده است، در این قانون در ماده ۴۱۰ اشاره شده است که مشاوران دادگاه اطفال و نوجوانان از بین متخصصان علوم تربیتی، روانشناسی، جرم‌شناسی، مددکاری اجتماعی، دانشگاهیان و فرهنگیان آشنا به مسائل روانشناختی و تربیتی کودکان و نوجوانان اعم از شاغل و بازنشسته انتخاب می‌شوند. در ماده ۴۱۳ ق. آ. د. ک اشاره شده است به اینکه در دادگاه اطفال و نوجوانان، والدین، اولیاء یا سرپرست طفل و نوجوان، وکیل مدافع، شاکی، اشخاصی که نظر آنان در تحقیقات مقدماتی جلب شده، شهود، مطلعان و مددکار اجتماعی سازمان بهزیستی حاضر می‌شوند. حضور اشخاص دیگر در جلسه رسیدگی با موافقت دادگاه بلامانع است.

اما از طرف دیگر در برخی مواد اگر چه به لفظ صریح مددکار اشاره نشده است اما با توجه به ماهیت مکان مورد اشاره می‌توان به ضرورت وجود مددکاری پی برد. به عنوان مثال در ماده ۵۲۵ اشاره شده است که «کانونهای اصلاح و تربیت، اماکنی هستند که برای نگهداری و تربیت اطفال و نوجوانان موضوع این قانون توسط سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور، در مراکز استان‌ها و به تناسب نیاز و ضرورت با تشخیص رئیس قوه قضائیه در سایر مناطق کشور ایجاد شده‌اند و یا ایجاد می‌شوند». در واقع با توجه به ماهیت فعالیت این نهادها می‌توان به طور ضمنی به وجود و ضرورت مددکار رسید.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

نتیجه حاصل از تحقیق، حاکی از این است که مددکاری اجتماعی، با توجه به اصول، اهداف، دانش‌ها و مهارت‌های خاص خود، می‌تواند در مرحله‌ی پیش از رسیدگی قضایی، مرحله رسیدگی، مرحله صدور و اجرای حکم و مرحله پس از اجرای حکم، خدمات مختلفی را در راستای پیشگیری از وقوع جرم، ترمیم آثار بزه‌دیدگی و جلوگیری از بروز بزه‌دیدگی مجدد ارائه نماید.

در قانون جدید مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲، هفت بار به واژه مددکار اجتماعی در متن قانون اشاره شده است. در فصول پنجم، نهم و دهم که قانون‌گذار به موضوعات و مواد تعویق صدور حکم،

مجازات‌های جایگزین حبس و مجازات‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی اطفال و نوجوانان پرداخته است به صورت روشن به بهره‌گیری از مددکاران اجتماعی و ظرفیت مددکاری اجتماعی برای اجرایی شدن مواد این قانون اشاره شده است.

در ماده ۴۲ قانون مجازات اسلامی آمده است تعویق مراقبتی همراه با تدابیر زیر است:

الف: حضور به موقع در زمان و مکان تعیین شده توسط مقام قضایی یا مددکار اجتماعی ناظر؛

ب: ارائه اطلاعات و اسناد و مدارک تسهیل‌کننده نظارت بر اجرای تعهدات محکوم برای مددکار اجتماعی؛

اعلام هرگونه تغییر شغل، اقامتگاه یا جابجایی در مدت کمتر از پانزده روز و ارائه گزارش از آن به مددکار اجتماعی.

لازم به ذکر است که تعویق صدور حکم مربوط به جرایمی می‌شود که پس از احراز مجرمیت متهم با ملاحظه وضعیت فردی، خانوادگی، و سوابق و اوضاع و احوال و... صدور حکم برای ایشان به مدت شش ماه تا دو سال به تعویق می‌افتد که البته صدور این نوع حکم شرایط خاصی نظیر فقدان سابقه کیفری موثر، جبران ضرر و زیان، پیش‌بینی اصلاح مرتکب و... دارد.

مجدداً در ماده ۴۵ قانون مجازات اسلامی در این خصوص آمده است که پس از گذشت مدت تعویق با توجه به میزان پایداری مرتکب به اجرای دستورهای دادگاه گزارش‌های مددکار اجتماعی و نیز ملاحظه وضعیت مرتکب، دادگاه حسب مورد به تعیین کیفر یا صدور حکم معافیت از کیفر اقدام می‌کند.

همانطور که در قوانین مرتبط با مواد تعویق مراقبتی ملاحظه می‌شود دادگاه برای نظر تخصصی مددکار اجتماعی جایگاه ویژه‌ای قائل شده است و مددکاران اجتماعی در این جایگاه می‌بایست با رویکردهای تخصصی و حرفه‌ای نظرات کارشناسانه خود را در رابطه با افراد به دادگاه‌ها ارائه نمایند.

در فصل نهم قانون مجازات اسلامی جدید بحث مجازات‌های جایگزین حبس مطرح شده است که اجرای مواد این بخش تأثیر زیادی در کاهش جمعیت کیفری زندان‌ها و در نتیجه کاهش آسیب روانی اجتماعی و خانوادگی زندانیان دارد.

در ماده ۶۴ مجازات‌های جایگزین حبس این گونه تعریف شده است: دوره مراقبت، خدمات عمومی رایگان، جزای نقدی روزانه و محرومیت از حقوق اجتماعی، که در صورت گذشت شاکه و وجود جهات تخفیف با ملاحظه نوع جرم و کیفیت ارتکاب آن، آثار ناشی از جرم سن، مهارت، وضعیت، شخصیت و سابقه مجرم، وضعیت بزه دیده و سایر اوضاع و احوال تعیین و اجرا می‌شود.

در ماده ۷۷ قانون مجازات اسلامی در خصوص نقش مددکاران اجتماعی در صدور احکام مجازات‌های جایگزین سخن به میان آمده است. در این ماده عنوان شده است، قاضی اجرای احکام می‌تواند با توجه به وضعیت محکوم و شرایط و آثار اجرای حکم، تشدید، تخفیف، تبدیل یا توقف موقت مجازات مورد

حکم را به دادگاه صادر کننده رای پیشنهاد کند. قاضی مذکور به تعداد لازم مددکار اجتماعی و مامور مراقبت در اختیار دارد.

مددکاران اجتماعی همیشه نقش مهم و موثری در اصلاح و تربیت اطفال و نوجوانان معارض با قانون داشته اند و در قانون اقدامات تامینی مصوب ۱۳۳۸ علی رغم اینکه به صورت مستقیم به مددکاری اجتماعی اشاره نشده بود اما با شکل گیری کانون های اصلاح و تربیت و نگارش آئین نامه آن کم کم مددکاری اجتماعی جایگاه خود را در تشکیلات سازمانی کانون های اصلاح و تربیت پیدا نمود. در فصل دهم قانون مجازات اسلامی که به مجازات ها و اقدامات تامینی و تربیتی اطفال و نوجوانان معارض با قانون پرداخته است، تغییرات چشم گیری و روبه رشدی که منافع عالی کودکان در آن لحاظ شده است در این قانون مشاهده می شود. در ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی آمده است؛ درباره اطفال و نوجوانانی که مرتکب جرائم تعزیری می شوند و سن آنها در زمان ارتکاب نه تا پانزده سال تمام شمسی است حسب مورد، دادگاه یکی از تصمیمات نظیر "تسلیم به والدین یا اولیا یا سرپرست قانونی با اخذ تعهد به تادیب و تربیت و مراقبت در حسن اخلاق طفل و نوجوان" را اتخاذ می کند. در تبصره همین ماده ذکر شده است که دادگاه هرگاه مصلحت بداند می تواند حسب مورد از اشخاص مذکور در این بند تعهد به انجام اموری از قبیل معرفی طفل یا نوجوان به مددکار اجتماعی یا روانشناس ها و دیگر متخصصان بگیرد.

همچنین در تبصره ۳ ماده ۸۸ آمده است که دادگاه اطفال و نوجوانان می تواند با توجه به تحقیقات بعمل آمده و همچنین گزارش های مددکاران اجتماعی از وضع طفل یا نوجوان و رفتار او هر چند بار که مصلحت طفل یا نوجوان اقتضا کند در تصمیم خود تجدید نظر نماید.

پیشنهادات

- نخست در سطح آکادمیک، که به نظر می رسد با توجه به شرایط دشوار و رنج آور موجود در ساختار اجتماعی و پیدایش آسیب های نو رایج، در مبانی درسی دانشگاهی نیز می بایست بازنگری های اساسی صورت پذیرد. علاوه بر آن در بخش عملی نیز کارورزی دانشجویان در قلمرو مسایل و آسیب های اجتماعی و حوزه قضایی نیز نیازمند تقویت اساسی است.

- نابه جاگماری حاکم بر وضعیت ساختارهای اداری در این حوزه نیز به چشم می خورد، به گونه ای که از پست های متعدد مددکاری اجتماعی، تنها تعداد کمی فارغ التحصیل مددکاری اجتماعی هستند و سایر پست ها را رشته های دیگر اشغال نموده اند؛ لذا لازم است بنا بر اصل تخصص از متخصصین مربوطه بهره برده شود.

- فضای فیزیکی مناسب برای انجام مصاحبه های حرفه ای و تشخیصی، یکی از مواردی است که لازم هست در قانون به آن توجه شود تا مراجعه شونده بدور از فضای قضایی و امنیتی از حق امنیت روانی لازم برخوردار باشد.

نقش مددکاری اجتماعی در نظام کیفری ایران با تکیه بر قانون سال ۹۲ / ۲۰۹

- لازم است امکانات و شرایط لازم برای بازدید منزل و تشخیص‌های واقعی رفتارهای مجرمانه فراهم شود.
- تقویت آیین‌نامه‌های اجرایی در فعالیتهای مددکاری اجتماعی از اهمیت ویژه‌ای باید برخوردار باشد.

فهرست منابع و مآخذ

الف: کتاب‌ها

- کارخیران محمد حسین. (۱۳۹۲). کاملترین مجموعه محشای قانون مجازات اسلامی، ج اول، تهران، انتشارات راه نوین، چ یکم، ۱۴۵-۱۸۶
- ولیدی محمد صالح. (۱۳۹۳). شرح بایسته های قانون مجازات اسلامی در مقایسه و تطبیق با قانون سابق، تهران، انتشارات جنگل، چ سوم، ۱۱۵-۱۱۷-۱۱۸

ب: مجلات

- آخوندی امین الله؛ صالحی ابوالفضل. (۱۳۸۷). «نقش مددکاری اجتماعی در پیشگیری از ارتکاب جرم»، مجله اصلاح و تربیت، شماره ۷۸، ۱۹۰-۱۷
- حاجی تبار فیروزجائی حسن. (۱۳۸۷). «جایگاه جایگزین های حبس در نظام عدالت کیفری ایران (حال و آینده)»، مجله حقوقی دادگستری پاییز - شماره ۶۴، ۷۷-۷۱-۷۰

ج: سایت‌ها

- سایت معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم دادگستری خراسان رضوی
<https://pjorm.mashhad.ir>